

ЛЕКСЕМАТА *КОВИД* КАТО НЕИЗМЕНЯЕМО ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ

Йозлем Искренова

THE LEXEME COVID AS AN INVARIABLE ADJECTIVE

Yozlem Iskrenova

Abstract: *The COVID-19 Pandemic has changed life around the globe, killing millions and locking down billions. But another phenomenon appeared in the field of linguistics: the emergence and omnipresence of the word “COVID”.*

Key words: *covid, coronavirus, analyticism, (analytical/ invariant) adjective, word formation, adaptation, word combinations*

<https://doi.org/10.46687/CQRR8463>

В края на ноември 2019 г. в град Ухан, Централен Китай, е идентифициран *коронавирус*, наречен SARS-CoV-2. На 8 март 2020 г. са регистрирани първите два, а после – четири случая на коронавирус в България. Боят им много бързо се увеличава.

Светът отново е изправен пред пандемия – обявява се извънредно положение в много страни, откриват се специални болници и отделения, въвеждат се нови мерки... Светът бързо се променя, но заедно с всичко се променя и езикът – появи се нова дума – *ковид*, която бързо се разпространи във всички сфери на живота.

Настоящата статия разглежда 93 словосъчетания, в които думата *ковид* е употребена като неизменяемо прилагателно име. Важно е тук да отбележим, че статията е част от дисертационен труд на тема „Аналитични/ неизменяеми прилагателни имена в българския език“, като предмет на работата е описването, изследването и анализирането на 1 500 нови (но и стари – особено част от турските) иновативни единици, чийто първи компонент се повтаря в множество и различни думи и/или словосъчетания. Повтарящият се първи компонент се явява неизменяемо (аналитично) прилагателно име към дума от български или чужд (обикновено турски – *фейс+двувар*, или английски – *CD+плезър*) произход. Регистрираните примери са открити в различни източници – новинарски емисии в тв и радио канали, печатни и онлайн медии, социални мрежи, рекламни блокове по телевизиите, при разговори с хора от различни възрастови и професионални групи.

Като главни причини или фактори за появата на подобни примери в различните езици бихме могли да посочим глобализацията и интернационализацията, които водят до англицизиране на повечето европейски езици. Процесът англицизиране се изразява в това, че в много езици, в това число и в българския език, се появяват масово английски думи или по друг начин казано – при съчетаване на тези думи със съществителни от езика приемник се получават новообразувания от типа *интернет среда, интернет платформа, бизнес дама, бизнес планове, бизнес среща, рок концерт, рок фестивал, рок певец, онлайн магазин, онлайн обучение, фейсбук страница, фейс приятелство, ретро стил, веган диета, корона тест, корона облигации, ковид отделение, ковид болни* и мн. др.

Както се вижда, първият компонент се повтаря и в други композитни единици и изпълнява атрибутивна функция в рамките на словосъчетанието. Някои автори (Vachkova, Vachkov 1989) изтъкват, че става дума за словосъчетания от неизменяемо прилагателно и съществително. Новите думи са разглеждани като аналитични/ неизменяеми прилагателни имена, защото не притежават чертите на изменяемите, т. е. те не се изменят по род и число, не се членуват, макар да означават признаци и да изпълняват атрибутивна функция.

Проблемът за неизменяемите/ аналитичните прилагателни имена в БЕ става особено актуален в края на ХХ и началото на ХХІ век. Това е период на значителна обществена динамика, интернационализация, англицизация, развитие на технологиите, което води до езикова динамика. Броят на лексикалните и семантичните иновации нараства, заемат се много чужди думи, преобладаващо от английски произход.

Така възникват словосъчетания или сложни думи от типа: *интернет страница, интернет пазаруване, бизнес среща, бизнес разговори, онлайн обучение, онлайн магазин, детокс диета, шеф готвач, екокожа, супергерой, мегахит, СПА хотел, фитнес зала* и мн. др.

Актуалността на проблема се изразява още в това, че тези заети думи намират широко приложение в езика (особено в медиите и в езика на младите) и навлизат все повече в нашето ежедневие. Почти няма новинарски блок или реклама, списание, вестник или статия в интернет, в които да не е употребено поне едно неизменяемо прилагателно име. Срещат се дори заглавия на книги, филми, театрални постановки с употреба на аналитично прилагателно, а с появата на новия коронавирус думата *ковид* зае голяма част от новинарските емисии всеки ден, навлезе в ежедневието ни, стана една от най-актуалните думи и всичко това е с тенденция да продължи още няколко години по целия свят.

Освен че е много актуална, темата за аналитичните прилагателни имена е и толкова стара и доста позната, защото навлизането на чужди думи в българския език се наблюдава още през периода на османското владичество. Налагането на турския език като официален и продължилният столетия контакт между българи и турци води до определено влияние върху българския език. Днес не си даваме може би сметка, че една голяма група думи, които употребяваме, всъщност за заемки или чуждици от турския: *чешма, дюшек, чаршаф, кюфте, инат, дюшеме, сеир, айран, акъл, адаш, ербап, баир, батак, бяля, берекет, боя, гюрюлтия, джам, диван, ерген, еснаф, кайма, пастърма, кяр, каймак, мерак, ортак, рушвет, резил, пишман, сакън, таман, тештер, файда* и мн. др. Част от тях имат български съответствия (*инат – упорит; акъл – ум, разум; адаш – съименник; ербап – способен, *правен; бяля – пакост, неприятност, беда; гюрюлтия – шум, врява; тештер – тетрадка* и др.), а един друг корпус от турцизмите нямат български съответствия – *айран, кюфте, дюшек, кайма, чешма* и др. При ексцерпцията на примери, която продължи повече от две календарни години (от 30.09.2019 г. до 31.05.2022 г.), установените словосъчетания с първи компонент, а понякога и втори, турска дума са общо 50 на брой.

Прилагателното име (лат. *Adjectivum*) означава статични признаци на предмети, т. е. признаци, постоянни във времето. В българския език прилагателните имат следните граматически категории: род, число, детерминация (определеност), степенуване. От гледна точка на това дали могат

да се степенуват, или не, както и в зависимост от лексикалното им значение, прилагателните се делят на две групи: качествени и относителни (Nitsolova: 2008, 115).

От формообразователна гледна точка българските прилагателни се делят на три групи: обикновени (образуват всички форми за род, число и определеност), дефектни/дефективни и неизменяеми (аналитични).

Неизменяемите прилагателни са от чужд произход (от турски и от западни езици най-вече), напр. *серт, инат, късмет, екстра, електрик, поп, джаз, денс, секси* и пр. Когато някои от тези прилагателни се съчетаят с определителен член, те се превръщат в съществителни, напр. *инатът, късметът, екстрата, джазът* и др.

Целите и задачите на изследването се състоят в това да се изяснят процесите на заемане и правописът на неизменяемите прилагателни имена; защо са наречени „неизменяеми“, употреба и тенденции за съществуването им, но и още:

а) да се направи структурен анализ на единиците, в които влизат аналитичните прилагателни;

б) да се наблюдават отношенията между компонентите;

в) да се установи динамиката – хронологията и честотата на употреба;

г) да се установи продуктивността на езиковите единици от този тип;

д) да се отговори на въпроса обогатяват ли тези изрази БЕ?

Същите явление наблюдаваме и при лексемата *ковид*. Думата COVID-19 е официалното име на новия коронавирус, обявено от Световната здравна организация. Името не се отнася към географско място, човек, група от хора, животно или нещо друго, а е съкращение на Corona Virus Disease и годината отива в края на името – 2019.

Всичките открити и описани примери в дисертационната работа на тема „Аналитични/ неизменяеми прилагателни имена в българския език“ са 1 500 на брой. Единиците с първи компонент думата *ковид* са 93 на брой и представляват най-голямата (най-многобройната) група примери с повтаряща се първа част. Една част от изследваните примери с *ковид* са изписани с кирилски букви, без годината накрая. Причина за това е фактът, че думата е много бързо адаптирана към българския език, а периодът (от 30.09.2019 г. до 31.05.2022 г.) на ексцерпиране на примери с първи компонент аналитично прилагателно име съвпадна с появата на коронавирус в света и в България. Последвалите няколко пикови вълни с хиляди нови случаи за 24 часа, загубата на стотици човешки животи за едно денонощие, усилията на медицинските лица, липсата на лекарство или ваксина срещу вируса и мн. др. доведоха до изтощаване на силите и търпението на цялото човечество до краен предел и проблемът за кратко време се превърна от локален в глобален. Всичко това обяснява защо лексемата *ковид* толкова бързо е адаптирана към българския език, но също така разяснява и причините за набъбването на посочения в настоящата статия списък, който никак не е кратък.

Процесите на адаптация на чуждиците протичат на няколко равнища: фонетично, графично, граматично, семантично и стилистично. В езика приемник заемката често прониква със значително променена звукова и графична форма и придобива морфо-синтактични категории, които невинаги отговарят на

категориите в езика източник. Освен това заемката получава определена лексикална семантика, която рядко се покрива изцяло с първоначалното ѝ значение (Vachkov 2004: 41).

Адаптацията при думата *ковид* протича много бързо, защото много бързо в целия свят, не само в България, думата изведнъж става една от най-актуалните. Широката ѝ употреба я прави и много продуктивна откъм образуване на нови словосъчетания, в които *ковид* назовава постоянен признак на предмети и/или лица, но без да се изменя по род и число, т. е. думата става неизменяемо прилагателно от чужд език. Това ясно се вижда в описаните в настоящата статия примери:

1. Ковид архив	32. Ковид коридор	63. Ковид пункт
2. Ковид болни	33. Ковид криза	64. Ковид разпространение
3. Ковид болница	34. Ковид лаборатория	65. Ковид реанимация
4. Ковид ваканция	35. Ковид легла	66. Ковид регион
5. Ковид ваксина	36. Ковид лечение	67. Ковид рекорд
6. Ковид ваксинации	37. Ковид линейки	68. Ковид рекордьор
7. Ковид вариант	38. Ковид лице	69. Ковид рестрикции
8. Ковид випуск	39. Ковид любов	70. Ковид санитарка
9. Ковид година	40. Ковид медици	71. Ковид сватби
10. Ковид група	41. Ковид мерки	72. Ковид свят
11. Ковид диагностика	42. Ковид новина	73. Ковид сектор
12. Ковид диван	43. Ковид носител	74. Ковид сертификат
13. Ковид дневници	44. Ковид облекло	75. Ковид сигнали
14. Ковид добавка	45. Ковид обстановка	76. Ковид симптоми
15. Ковид документ	46. Ковид огнище	77. Ковид система
16. Ковид ера	47. Ковид ограничения	78. Ковид ситуация
17. Ковид жертви	48. Ковид отделения	79. Ковид скандал
18. Ковид живот	49. Ковид отпадък	80. Ковид случаи
19. Ковид зала	50. Ковид отражение	81. Ковид среда
20. Ковид застраховка	51. Ковид отчет	82. Ковид среща
21. Ковид зона	52. Ковид пакет	83. Ковид стаи
22. Ковид идиоти	53. Ковид пандемия	84. Ковид статистика
23. Ковид изолация	54. Ковид паспорт	85. Ковид страхове
24. Ковид изследване	55. Ковид пациенти	86. Ковид структури
25. Ковид имунизация	56. Ковид пневмонии	87. Ковид събрания
26. Ковид инфекция	57. Ковид помощите	88. Ковид табло
27. Ковид кабинет	58. Ковид починали	89. Ковид телефон
28. Ковид карантина	59. Ковид правила	90. Ковид тестове
29. Ковид карта	60. Ковид преживяване	91. Ковид точки
30. Ковид компенсации	61. Ковид прогнози	92. Ковид усложнение
31. Ковид кораб	62. Ковид профилактика	93. Ковид училище

Посоченият списък няма изчерпателен характер, а представя отворен корпус от примери, регистрирани (открити) в различни източници, главно медийни, и е само част от по-голям труд.

От горепосочените примери става ясно, че думата *ковид* има атрибутивна роля, определя думи от трите рода, в единствено и в множествено число, без да получава някакво окончание. При съчетаване на думата с определителен член (*ковид-ът*), тя се превръща в съществително, също с широка употреба („Ковидът трябва да се управлява като епидемия...“ – изказване на проф. Петко Салчев пред Дарик радио на 19 септември 2020 г.).

От друга страна, думата може да бъде съществително име, ако е съчетана с друго прилагателно или причастие, напр. *дълъг ковид*, *тежък ковид*, *продължителен ковид*, *излекуван ковид*, *недоизлекуван ковид*, *безкраен ковид*, *лек ковид* и т. н.

И така, новата лексема *ковид*, проникнала в българския език в края на 2019 г., функционира в него по два начина – като неизменяемо/ аналитично прилагателно и като съществително име. И в двата случая се пише разделно.

ЛИТЕРАТУРА

- Nitsolova 2008:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski” [Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“].
- Vachkov, Vachkova 1998:** Vachkov, V., K. Vachkova. *Produktivni slovoobrazovatelni modeli v balgarskiya ezik ot kraja na XX v. (Sravneniya s cheshki)*. – In: *Práce z dějin slavistiky XX, Praha* [Вачков, В., К. Вачкова. Продуктивни словообразователни модели в българския език от края на XX в. (Сравнения с чешки). – В: *Práce z dějin slavistiky XX, Praha*].
- Vachkov, Vachkova 2004:** Vachkov, V., K. Vachkova. *Evroprilagatelni: vaznikvane i stroezh. Aktualni problemi v tipologiyata na slavyanskite prilagatelni*. – In: *Jazyk v komunikácii. Medzinárodný zborník venovaný Jánovi Bosákovi*. Bratislava, s. 161-167 [Вачков, В., К. Вачкова. Европрилагателни: възникване и строеж. Актуални проблеми в типологията на славянските прилагателни. – В: *Jazyk v komunikácii. Medzinárodný zborník venovaný Jánovi Bosákovi*. Bratislava, s. 161-167].
- Vachkov, Vachkova 1998:** Vachkova, K., V. Vachkov. *Slovoobrazovane i analitizam. Tipologichna obuslovenost na nyakoi slovoobrazovatelni protsesi v savremenniya balgarski ezik*. – In: *Slavyanska filologiya. Dokladi za XII mezhduнародen kongres na slavistite*. Krakov-Sofia, s. 95-109 [Вачкова, К., В. Вачков. Словообразуване и аналитизъм. Типологична обусловеност на някои словообразователни процеси в съвременния български език. – В: *Славянска филология. Доклади за XII международен конгрес на славистите*. Краков-София, с. 95-109].